

ЗАПОРОЗЬКА СПАДЩИНА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ УСТРОЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Відразу після зруйнування Запорозької Січі головним завданням державної влади стає підпорядкування колишніх Вольностей загальнодержавному адміністративному устрою. Водночас специфіка південного краю, присутність в регіоні великої кількості запорозького населення, яке було опозиційно налаштоване по відношенню до держави змушувало уряд дуже обережно ставитися до запорозької спадщини, принаймні у перші роки по скасуванню Січі. Все це не могло не позначитися на політиці влади і перш за все на тих заходах, які впроваджував у життя головний командир Новоросійської та Азовської губерній — Г.О.Потьомкін.

Вже 31 серпня 1775 року Г.О.Потьомкін ордером азовському губернатору В.О.Черткову пропонує цілу низку заходів щодо реорганізації адміністративного устрою. Для цього В.О.Черткову якнайшвидше слід було скласти штати губернії. Однак цю справу було неможливо здійснити без статистичних відомостей. Тому азовський губернатор повинен був у найближчий час зібрати відомості стосовно 1) кількості населення в губернії; 2) розмірів податків, які сплачувалися поселеннями з урахуванням колишнього запорозького населення; 3) усіх губернських доходів з пропозиціями щодо їхнього збільшення. Разом з цим слід було подати пропозиції стосовно відповідності пропонованих штатів пільгам та образу життя місцевого населення. Необхідно було також 1) внести пропозиції стосовно надання колишнім запорозьким мешканцям пільг, які поширювалися на Новоросійську губернію; 2) визначити надійність засобів стосовно заведення поселень; 3) визначити грошову суму на утримання поселених полків, губернських та повітових канцелярій, заведення шпиталів, аптек, карантинів; 4) утримання шляхів сполучень та пошти. Нарешті Черткову необхідно було внести пропозиції стосовно утворення територіально-адміністративних одиниць [1; 12-14]. Подібні розпорядження були направлені Г.О.Потьомкіним й новоросійському губернатору М.В.Муромцеву.

З вирішенням поставлених перед ними завдань губернатори не забарилися у виконанні. Цьому свідченням є те, що вже 8 вересня 1775 року Г.О.Потьомкін представив Сенату пропозицію стосовно територіального устрою південного краю після зруйнування Запорозької Січі.

Зокрема пропонувалося встановити нові кордони Азовської та Новоросійської губернії. Відтепер кордони Новоросійської губернії визначалися таким чином: 1) від устя Тясмина до устя річки Синюхи по старому кордону Єлисаветградської провінції; 2) від устя Синюхи вниз річкою Буг до його устя, а за Дніпром фортеця Кінбурн з її округом; 3) від устя Буга лівим берегом Дніпра до устя Конки; 4) від устя Конки лівим берегом Дніпра до Великого Лугу по течії Конки "як і раніше колишні запорожці володіли"; 5) від нижнього краю Великого Лугу уверх Дніпром до впадіння Дніпровського пікінерського полку, який повинен належати до Новоросійської губернії разом з селищами Потоки та Омельник; 6) оминувши Дніпровський пікінерний полк, кордон повинен йти знов до устя Тясмина. В кордони Азовської губернії включалися 1) Донецький пікінерний полк; 2) Бахмут з повітом та поселенням там Бахмутським гусарським і частково Луганським пікінерний полками; 3) Вся Нова Дніпровська лінія від фортеці Олександрівської до річки Конки до самого нижнього краю Великого Лугу, і від фортеці Петровської по берегу Азовського моря до устя Кальміусу; 4) фортеці Таганрог, Святого Дмитра Ростовського,

Азов, Керч, Єніка-ле з їхніми повітами; 5) землі донських козаків [2; 65-67].

Слід сказати, що включення до Азовської губернії земель донських козаків заклало основу поземельним суперечкам Донського козацького війська з Катеринославським намісницьким, а у подальшому і Катеринославським губернськими правліннями.

Визнавши таким чином кордони губерній, Г.О.Потьомкін вийшов до Сенату з пропозицією включити до Азовської губернії залишок Полтавського полку на тій підставі, що його частина вже знаходиться у підпорядкуванні Новоросійської губернської канцелярії. Для цього слід було до Азовської губернії включити селища Нові та Старі Водолаги й місто Тор з повітом.

У спільному володінні Азовської та Новоросійської губернії повинні були залишатися рибні ловлі по Дніпру у районі Великого Лугу та Базавлука.

Таким чином, було визначено зовнішні кордони території південної України після зруйнування Запорозької Січі. Але звичайно, що вони не дають уявлення про адміністративний устрій колишніх Запорозьких Вольностей. І це зрозуміло, адже відомості про внутрішню ситуацію в Азовській та Новоросійській губерніях губернатори ще зібрати не встигли. Тому до кінця 1775 року продовжував існувати розподіл колишніх запорозьких земель на паланки. Територіальний устрій, а у більшій частині навіть й адміністративний устрій за формальними ознаками мало чим відрізнявся від попереднього запорозького. І лише наприкінці 1775 року спромігся визначитися з територіальним устроєм колишніх запорозьких Вольностей.

В інструкції секунд-майору П.Горлинському щодо стосунків з колишнім запорозьким населенням та устрій запорозьких земель, зокрема, говорилося, що колишні запорозькі селища по лівому березі Дніпра між старою Українською лінією та річками Бердою та Конкою, які входили до Самарської, Протовчанської, Личківської, Барвінківської та Кальміуської запорозьких паланок відтепер повинні входити до "новостворених" повітів [3]. Однак подібне новотворення носило більш ніж формальний характер. Зазначалося, що відтепер ні в якому разі не можна використовувати назви паланок, а територіальні одиниці відповідно називати: Самарським повітом, Протовчанським повітом, Личківським повітом, Барвінківським та Кальміуським повітами. Тим самим у територіальному відношенні кордони колишніх запорозьких адміністративно-територіальних утворень продовжували існувати навіть по скасуванню Запорозької Січі.

Одразу по скасуванню Січі до запорозьких паланок було призначено командирами російських офіцерів. Однак точних інструкцій їм не було надано, а тому вони переважно діяли на свій розсуд. Їхнім головним завданням стає недопущення антидержавних проявів з боку опозиційно налаштованого запорозького населення. Розробка докладних інструкцій і призначення нових командирів, які відтепер мають назву земських комісарів, відноситься до останніх місяців 1775 року. Подібні інструкції висвітлюють адміністративну політику державної влади щодо запорозьких козаків. Можна говорити про певне толерантне ставлення колишніх мешканців Запорозьких Вольностей. Тому причиною була небезпека з боку колишніх запорожців. Уряд боявся збройного виступу. Крім того він намагався усіма силами не допустити переселення колишніх запорожців на турецькі землі, а тому був ладен надавати усілякі пільги, щоб привернути на свій бік запорожців. Тому усі заходи щодо накладання податків, перепису населення згідно інструкції слід було робити дуже обережно.

Подібне толерантне становлення до запорозької спадщини з боку уряду, посилило у населення як південного краю так і всієї України уявлення, що південний край, колишні Запорозькі Вольності продовжують залишатися осередком волі і звиятиги. Саме через це до

регіону направлялися чисельні переселенці переважно більшість яких становили колишні кріпаки та поміщицькі піддані.

Джерела та література

1. Богумил. К истории управления Новороссии князем Г. А. Потемкиным. Ордера 1775 и 1776 года. — Екатеринослав: Типография губернского земства, 1905. — Вып 2.

2. Бумаги князя Григория Александровича Потемкина-Таврического. Академика Н. Ф. Дубровина. Сборник военно-исторических материалов. Выпуск VI-й. — СПб.: Военная типография (в здании Главного Штаба), 1893. — Часть 1.

3. ДІМ.КП/АДФ.1.